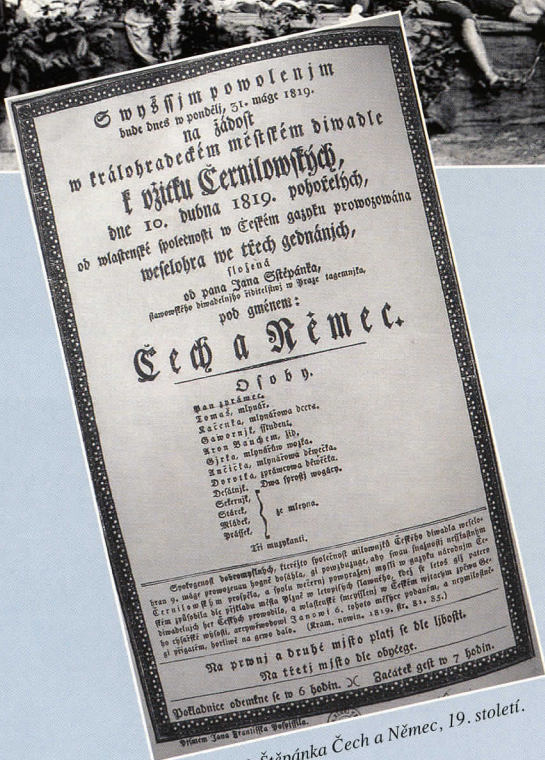

Hra J. N. Štěpánka Čech a Němec, 19. století.

Český ochotník

dramatický příběh z nadhledu

Městem, které se pyšní nejdelší nepřerušnou tradicí ochotnického divadla v České republice, je Vysoké nad Jizerou. Písmák Jan Petruška okouzlen Vlastenským divadlem tu po svém návratu z Prahy založil v roce 1786 divadelní spolek, který se nevěnoval pouze sousedskému divadlu – lidovým hrám se starozákonnými příběhy, hrám vánočním a velikonočním –, ale také dramatické se světskými náměty, kusům vlasteneckým.

Zprávy o dění ve světě a vlastní divadelní zkušenost do venkovských měst i vesniček přinášeli národovědci kněží, učitelé a studenti. Tak od roku 1808 organizoval ochotnické divadlo v Radnicích na Rokycansku vlastenecký kněz A. J. Puchmajer, pořadatel prvních básnických almanachů, a roku 1809 studenti poprvé zorganizovali divadelní představení v Příboře – patrně první na Moravě. O desetiletí později se ochotnické divadlo hrálo česky už ve více než 120 obcích v Čechách, na Moravě zatím pouze v 10 městech.

Divadelní představení v první polovině 19. století se zprvu často skládala ze dvou krátkých jednoaktových her, přestávku vedle deklamací vyplňovala hudba nebo zpěv. Poté často následovaly taneční zábavy (tato praxe na vsích a v menších městech přetrvávala až do čtyřicátých let 20. století). Napřed se ovšem musely z hospody, v níž se hrálo, vynosit židle – a sklídit jeviště. To bývalo poskládáno před představením z fošen na sudech nebo na dřevěných kozách. V létě se s oblibou hrálo v přírodě, zvláště hry s větším komparzem, které se do hostinců nevešly. Počátkem dvacátého století se začala budovat divadla v přírodě.

A jak se divadlo hrálo? Kostýmy si pořizovali herci sami, snadno do oblíbených soudobých veseloher, hůře do stejně divácky přitažlivých her historických. Režisér byl tehdy především organizátor. Vypůjčoval nábytek, rekvizity, přiděloval role, dohlížel na docházku do zkoušek, určoval, odkud herec přijde. Herecký projev byl spíše strojený, postavy se obsazovaly podle typů. Malý prostor jeviště nepřípouštěl větší akci, na mimické a gestické, natož pohybové rozpracování role se začalo dbát později. Hlavní byl text a přednes.

Uvedení hry předcházely většinou pouze dvě až tři zkoušky a ty na vsích přicházely v úvahu až po večerním dojení.

Ale hrálo se i několikrát v roce. Třeba divadelní spolek v Dobrovicích na Mladoboleslavsku v letech 1834–1848 sehrál 71 představení. K nejdůležitějším členům spolku proto bezpochyby patřila nápo- věda.

Po pádu Bachova absolutismu a novém spolkovém zákoně (1867) začal velký rozkvět ochotnictva. Jeho prvořadou úlohou byla občanská výchova herců i publika. Velkou injekcí pro sebeuvědomění ochotníků byla vidina stavby Národního divadla, více se hrálo i proto, aby výtěžky představení mohly jít „na zdar Národního divadla“. V mnoha venkovských městech už stály nebo se budovaly divadelní budovy, postavené z iniciativy a s nemalým finančním přispěním nadšených ochotníků.

První organizace ochotníků – *Divadelní jednota* – byla založena roku 1868, ale zorganizovat ochotnictvo se podařilo až *Ústřední matici ochotníků československých* – ÚMDOČ (1885–1951), která pak cílevědomě usměrňovala repertoár souborů směrem ke klasice i kvalitním současným hrám, pořádala divadelní kurzy i „veřejné zápasy“ – soutěže ochotnických spolků, a v roce 1931 spoluzaložila festival *Jiráskův Hronov*, který je pro divadelní amatéry dodnes metou nejvyšší.

Český ochotník to ale nikdy neměl snadné. Vznik Německého císařství v roce 1871 podpořil velkoněmecký nacionalismus i v Rakousku-Uhersku a české divadlo z ochoty se poněmčeným úřadům stalo solí v očích. Hry procházely tvrdou cenzurou, představení bývala pod nejrůznějšími záminkami zakazována. Například malostranský spolek Thalia byl perzekvován jako „hnízdlo vlastenců“ a jeho devět členů bylo za divadelní činnost uvězněno.

Na přelomu století se už dýchalo volněji a na ochotnických scénách se kromě lidových her nevalné úrovně hojněji uváděly i náročnější texty a opery. Prudce rostla produkce operet a kabaretů. Už se hrálo na pevných jevištích – a nejen v hostincích, ale i v nově budovaných veřejných tělocvičnách. Tělovýchovné organizace, politické strany, hasiči i církve divadlo podporovaly – jeho výnosy jim poskytovaly prostředky na činnost.

Vznik samostatné Československé republiky v roce 1918 vyvolal velký rozvoj ochotnických spolků (jen spolky ÚMDOČ uváděly až 5000 her ročně). V ochotnických souborech se objevily re-

Vlasteneckými inscenacemi ochotníci oslavovali zrod republiky, Držkov, 1925.

Z inscenace Čapkovy Matky, Valašské Meziříčí, 1939.

Lidové divadlo Svitavy uvedlo na Jiráskově Hronově 1952 dramatisaci Olbrachtovy Anny proletářky.

Černí šviháci z Kostelce nad Orlicí vedeni autorem a režisérem Josefem Tejčkem, 2003, foto Ivo Mičkal.

K tradici českého amatérského divadla od počátku patřily malované opony jako v případě této z Čáslavi.

žisérské osobnosti, které usilovaly jak o náročný repertoár, tak o pevnou, modernější režijní koncepci, další se zapojily do úsilí umělecké avantgardy. Ochotnické divadlo zůstávalo i nadále lhní talentů pro divadlo profesionální.

Před začátkem nacistické okupace v roce 1939 působilo v českých zemích na 7000 ochotnických divadel. I když více než polovina z nich – divadla dělnická, židovská a sokolská – byla brzy zakázaná a jejich členové byli perzekvováni, mnoho „apolitických“ spolků vznikalo. Repertoár byl většinou zábavní a národně posilující, nové mladé skupiny však působivými poetickými obrazy naznačovaly dobové pocity mládeže.

V nadšení ze skončení války v roce 1945 soubory začaly hrát během pár měsíců – navzdory materiálním ztrátám a tomu, že se někteří členové nevrátili z koncentračních táborů, jiní na výzvu vlády odešli do pohraničí, kde již od léta budovali nové soubory atd. Brzy však do jejich života začala opět zasahovat politika.

V roce 1951 byly tradiční spolky na základě nového komunistického divadelního zákona likvidovány a převáděny k průmyslovým závodům a zemědělským družstvům, které na ně nebyly připraveny. Třetina spolků činnost ukončila, v dalších akční výbory nepohodlné členy vyloučily. V Pelhřimovském Riegru už v roce 1949 byli dva členové za improvizovanou větu „Všichni rudí do pekla!“ v Hrátkách s čertem odsouzeni na dva roky nucených prací.

Ale chut' žít českého ochotníka neopouštěla – divadlo začalo růst a vzkvétat i pod politickou ostrahou, jíž zčásti vycházelo vstříc, zčásti ji obcházelo a nacházelo si hůře hlídané cestičky – obraz a metaforu. Zázemí závodních klubů pak přece jen přinášelo jakousi ekonomickou jistotu. Uvolnění 60. let vydalo bohaté plody jak v tradiční činohře, tak na malých kabaretních scénách, v divadle poezie, a velký posun zaznamenalo i divadlo hrané dětmi a divadlo loutkové.

A opět – 1968 – sovětská okupace, poté normalizace... Tentokrát šlo za svéráznou adaptaci sovětské prózy *Syn pluku* „sedět“ několik členů ostravského souboru *Waterloo*. Přesto však tehdy mnoho mladých lidí nacházelo v amatérských souborech podobné ostrůvky svobody jako v rockových kapelách. A mikroklima těchto kolektivů později – v roce 1989 – výrazně ovlivnilo specifické di-

vadelní rysy „sametové revoluce“. Není proto divu, že po ní se z leckterých ochotníků stali starostové, poslanci, politici. Domy kultury a celá struktura podpory ovšem vzaly za své, silnější byla každodennost než divadlo, soubory zanikaly. Obrat nastal v letech 1995–2000. Divadelníci z politiky zmizeli. Soubory nabraly dech...

A dnes? Divadlo je méně osud, častěji nezávazná hra, zážitek, koníček, parta, v níž je člověku dobře. Pevné jeviště není podmínkou, hraje se uprostřed města, na nádvoří hradů, ale i na nádraží nebo v mauzoleu. Že činoherní divadlo stále žije a umí být současné a působivé, dotvrzuje *Divadelní spolek bratří Mrštíků* z Boleradic na Břeclavsku (nejslavnější inscenace *Rok na vsi* z 2. poloviny 90. let), ale převažuje divadlo autorské (dramatické texty upravuje ke své „podobě“, nebo si píše vlastní scénáře). V oné linii českého ochotnického divadla, která usiluje o esteticky působivé inscenace profesionálních kvalit, pokračuje například *Divadlo Jana Honsy* ze severomoravské Karolinky, osobitě „zpěvoherní“ *Ořechovské divadlo* z městečka nedaleko Brna či loutkové divadlo *Střípek* z Plzně – a desítky dalších. Vrátila se líbivá komerční produkce pro potěšení, občas inzitivní, s lehkou ironií nahlédnuté „pokleslé“ lidové hry a operety prvorepublikové. Nepřeberná je škála divadla alternativního – často záměrně bizarního a kontroverzního. Mladé skupiny rychle vznikají a zanikají, všech amatérských divadelních souborů je asi 2000. Cesta je široká, nepřehledná – ale vede dál.

Vítězslava Šrámková
Fotografie z archivu Databáze
českého amatérského divadla

Kladivadlo, 1963.

Pražské Divadlo poezie Orfeus, 1985.

Inscenace Groteska, režie Petr Lébl, 1985.

Divadlo Kámen, inscenace absurdně laděné hry ze současnosti *Marmeláda*, 2006, foto Ivo Mičkal.

